

prokuratorjev, ki so imeli na skrbi gladiatorske družine, ter osebja, ki jim je bilo podrejeno. Drugi obravnava različne vrste iger, od gladiatorskih (*munera*) do bojev z zvermi (*venationes*), in mladinskih iger (*iuvitalia*, *lusus iuvenum*). V tretjem poglavju so navedeni napisi različnih vrst gladiatorjev, njihovih šol in učiteljev ter lovcev na divje zveri. V zadnjem poglavju prvega dela pa je komentirana vsa dokumentacija, ki se tiče samih amfiteatrov in z njimi povezanih zgradb. V drugem delu je gradivo, ki je bilo obravnavano v prvem delu, ponazorjeno tabelarično in v zaključnem podpoglavju v celoti ovrednoteno, pri čemer je skoraj neizogibno, da se marsikaj iz komentarjev tu ponovi. Knjigo zaključujejo podrobni indeksi, ki vsebujejo poleg epigrafskih tudi indeksi modernih avtorjev, okrajšano citirana literatura (ki ne vsebuje vseh citiranih del) pa je navedena na začetku knjige.

Začetki gladiatorskih iger v Hispaniji so zanimivi, saj zgodovinar Livij poroča (28, 21), da je Publij Kornelij Scipion že leta 207 pr. Kr. v mestu *Carthago Nova* organiziral gladiatorske igre v čast očeta in strica, ki sta umrla pred petimi leti. Livij ni bil začuden nad tako zgodnjim datumom teh iger, temveč nad tem, da so bili gladiatorji svobodnega stanu in med njimi nekateri celo ugledni posamezniki. Azinij Polion v pismu Ciceronu omenja (*ad fam.* 10, 32, 2–3), da je Lucij Kornelij Balb v Gadesu sredi 1. stoletja pr. Kr. organiziral gladiatorske igre in boje z zvermi, kar kaže, da so bile te prireditve v 1. stoletju pr. Kr. priljubljene tudi na skrajnem koncu imperija. Polion omenja Ciceronu dogodek zato, ker je bil zgrožen, da je nekdo iz političnih razlogov v areni ubil svojega idejnega nasprotnika, ki je bil rimski državljani.

V času imperija je iz mestnih zakonikov znano, da je bilo teh iger veliko, zato preseneča, da je ohranjenega gradiva tako malo; domnevno so ovekovečili le primere, ki so bili iz tega ali onega razloga posebej pomembni oz. nadpovprečni. Tako so npr. v kraju *Singili Barba* ob koncu mandata s spomenikom počastili župana (*Ilvir*) Marka Valerija Prokulina, ker je zelo dobro upravljal mesto, organiziral tako javne kot privatne igre (namreč z javnim in s svojim denarjem), v gledališču je priredil mladinske igre, nudil vsem prebivalcem, tako moškim kot ženskam, zastonj telovadnico in kopališče ter vsem brezplačno razdelil olje. Za nas je zanimiv tudi počastilni napis, ki ga je računovodja (*tabularius*) Valerijan dal postaviti svojemu prokuratorju (visokemu finančnemu uradniku) Kvintu Antoniju Graniju Erasinu, ki je bil v Betiki in Luzitaniji zadolžen za pobiranje davka od dediščin, pred tem pa je skrbel za finance in delovanje gladiatorskih družin v Italiji (v regijah Emiliji, Transpadani in Liguriji), v obeh Panonijah in Dalmaciji.

Nekaj evidence se nanaša tudi na različne tipe gladiatorjev in na njihovo oborožitev, na njihove nagrobnike in na posvetila božanstvom, največ Nemezi. Med tipi gladiatorjev so pogosti *thraeces*, gladiatorji v tračanski bojni opravi, *murmillo* (v keltski bojni opremi, s keltsko čelado, na katere vrhu je bila upodobljena riba) in *retiarii*, ki so se proti slednjim borili s trizobom in mrežo, ki so jo morali vreči nasprotniku čez glavo in ga potegniti na tla.

Zanimivo je, da so gladiatorji Nemezi posvečali tudi *vestigia*, sledove stopinj oz upodobitve stopal; ta posvetila vsa izvirajo iz mesta *Aelia Italica* blizu današnje Seville.

Včasih so jih razlagali kot posvetilo po opravljenem romanju ali potovanju, vendar se zdi verjetneje, da bi morda obeleževali prisotnost posvetitelja napisa pred božanstvom oz., če gre za dva para, tesno povezavo med posvetiteljem in božanstvom. V zadnjem podpoglavju so našeta mesta, v katerih so dokumentirani amfiteatri; ta so v onostranski Hispaniji (*Baetica*) med drugimi *Aelia Italica*, *Carmo*, *Astigi*, *Gades*, *Hispalis* in *Siarum*, v tostranski Hispaniji (*Tarraconensis*) *Tarraco*, *Emporion*, *Barcino* in *Toletum*, v Luzitaniji (ki bolj ali manj ustreza Portugalski) pa *Augusta Emerita*, *Conimbriga* in *Ebora*.

Za konec še nekaj kritičnih pripomb, ki pa v ničemer ne zmanjšajo velike vrednosti te knjige, ki je pomembna za vse, ki se ukvarjajo z epigrafiko in antično zgodovino in s tema vedama povezano tematiko (šport v antiki, religija, imenoslovje ipd.). Škoda je, da napisi niso prevedeni, ker so zato nedvomno manj dostopni mladim kolegom in tistim iz drugih strok, ki jih tematika zanima, pa ne znajo latinsko. S tehničnega vidika pa bi bilo bolje, da bi bile fotografije napisov in spomenikov objavljene ob samem prepisu napisa oz. opisu spomenika in ne na koncu, na priloženih tabelah. Zadnja pripomba se nanaša na citiranje: besedilo bi bilo manj obremenjeno, če bi bila priložena celotna bibliografija in bi bili citati, ki so med besedilom, navedeni okrajšano. Sicer sodi knjiga v sam vrh dobro napisanih epigrafskih del in zasluži vso pohvalo; ne nazadnje je, kolikor lahko presodim, prevedena v odlično italijanščino in se prijetno bere.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica. Nuova serie 24. Edizioni Quasar, Roma 2009. ISBN 978-88-7140-419-6. 249 str.

Že štiriindvajseti zvezek pomembne epigrafske serije *Supplementa Italica* (nova serija) na skoraj 250 straneh prinaša novoobjavljene napise iz različnih delov Italije. Predstavlja pomembno dopolnilo k že obstoječim korpusom, ki jih na eni strani bogati z novoodkritimi napisi, na drugi strani pa dopolnjuje z novimi ugotovitvami in literaturo. Uvod je, kot tudi v prejšnjih zvezkih, napisal Silvio Panciera, upokojeni profesor na univerzi La Sapienza v Rimu in urednik monografije. Uvodu sledijo trije večji razdelki, ki poročajo o novih napisih – vsega skupaj jih je 77 – ali revidirajo stare objave, s čimer so bili stari napisi znova interpretirani in sedaj prinašajo drugačne, boljše informacije ali dopolnitve o že objavljenih napisih v predhodnih zvezkih zbirke.

Prvi razdelek obsega poglavje *Supplementa*, ki prinaša podatke o novih napisih iz treh antičnih mest: iz Sipontuma iz Druge regije (Apulija in Kalabrija), iz mesta *Pausulae* iz Pete regije (Picena) in iz mesta *Tarvisium* iz Desete regije (Venecije in Histrije). Za vsako mesto je zbrana vsa novejša literatura, s posebnim poudarkom na epigrafski literaturi. Prav tako je na začetku vsakega mesta kratek oris o arheoloških, topografskih, etimoloških ali drugih raziskavah, ki so bile opravljene v mestu in okolici, in so spremenile dosedanje vedenje o antičnem mestu. Drugi razdelek z naslovom *Supplementorum Supplementa* v prvem podpoglavju izpod peresa Marca Zocchia prinaša napise iz

mesta *Forum Novum* in predstavlja hkrati dodatek k napisom tega mesta izpred petnajstih let. V drugem podpoglavju pa je Valentina Pistarino zbrala nove napise in dopolnila stare objave za mesto *Hasta – Ager Hastensis*. Sledi tretji razdelek, naslovljen *Italia, Sicilia, Sardinia Epigraphicae*, ki prinaša že tretji del epigrafske bibliografije in ga je, kot že prva dva dela, zbral Gian Luca Gregori.

Mesto *Sipontum*, današnji Siponto, je postalo rimska kolonija že leta 194 pr. Kr. Leži na nekdanjem ozemlju, imenovanem *Daunia*, ki so ga po 2. punski vojni Rimljani odvzeli Arpinom in kjer so poleg Siponta ustanovili še druge rimske kolonije, kot so *Matinum*, *Arpi*, *Vibinum* idr. Iz Siponta je v tem zvezku objavljenih 13 napisov, ki jih je zbrala in komentirala Marcella Chelotti. Poleg treh fragmentov in dveh gradbenih napisov med novoodkritimi napisi prevladujejo nagrobniki. Med njimi izstopa nagrobnik [M.?] Avrelija Prokula, prefekta kohorte *III Alpinorum*, ki je bila do 3. st. nameščena v Dalmaciji, kasneje pa verjetno premeščena v Panonijo.

Napise iz mesta *Pausulae* je zbrala in opisala Fabiola Branchesi. Municipij *Pausulae* je slabo poznan, težko ga je locirati, rimskih napisov pa praktično ni. Ravno zato so pomembni novoodkriti napisi, ki jih je v tokratnem zvezku kar 26. Pod številko 5 je objavljen fragment javnega napisa, na katerem so omenjeni prebivalci municipija – *Pausulani*. Novih je pet svinčenih ploščic (*tesserae*), ki so bile namenjene označevanju zneska v vreči (*tessera nummularia*), označevanju blaga ali pa so preprosto služile kot dokazilo o plačilu. Med številnimi nagrobniki in fragmenti nagrobnih napisov izstopata dva napisa: pod številko 16 je objavljen napis nagrobnika, ki je zapisan v obliki pesmi s končno rimo. V prvem delu je z imenom naveden pokojni Gaj Sentiđij Saturnin, v drugem delu pa je v elegijskem daktilu zapisana formula "ta nagrobnik mi je postavil tisti, ki ga je moja smrt užalostila". Podobna formula je vklesana tudi na napisu CIL V 4170 ("ta napis je postavil tisti, ki ga je moja smrt užalostila"). Na podlagi tridelne strukture imena pokojnika kakor tudi primerjav glede metrike in formule napisa se nagrobnik Gaja Sentiđija Saturnina datira v 1. st. po Kr. Drugi napis pod številko 25 je zapisan v vulgarni latinščini. Vulgarna latinščina prinaša nekatere posebnosti, ki se razlikujejo od klasične latinščine: slovnična pravila se nekoliko spremenijo, pojavijo se nove besede, najopaznejša pa je zamenjava črk. To se opazi na prvi pogled tudi na tem napisu, kjer namesto klasičnega *quis* v pomenu "kdo" piše *kys*, glagol *vexaverit* v pomenu "vznemirjati, pokončati" pa je zamenjala poznoantična oblika *bixaberit*.

Sledi najdaljši epigrafski članek o novih rimskih napisih iz mesta *Tarvisium*, zdaj Treviso. Rimljani so na mestu bronastodobne naselbine zgradili svoje mesto, ki je morda že 49 pr. Kr. dobilo municipalne pravice. V tokratnem zvezku *Supplementa Italica* je objavljenih oz. na novo prebranih kar 40 napisov. Napise sta zbrala in komentirala Filippo Boscolo in Franco Luciani. Kot prva najdba se navaja bronasta čaša, na kateri je vrezan napis, da je "Gaj Tarvizij Sekund, član kolegija štirih mož z edilskimi pooblastili, poklonil dar Junoni". Gentilno ime darovalca je izpeljano iz toponima mesta, kar bi kazalo na to, da je morda romanizirani staroselec, ki se je povzpел do javne uradniške službe. Izjemna najdba je oltar, posvečen kapitolski triadi Jupitru, Junoni in Minervi. Za

spomenik kraj, datum in okoliščine odkritja niso znani, sam spomenik pa predstavlja doslej edino tovrstno najdbo v mestu, ki morda nakazuje prisotnost glavnega svetišča (*Capitolium*) v mestu. Pod številko 3 je naveden nagrobnik Tita Elija Materna, veterana legije *II Italica*. Legija, ki jo je ustanovil Mark Avrelij na začetku markomanskih vojn, je bila do leta 170 v provinci Dalmaciji, kasneje, do 5. st., pa v Noriku. Tit Elij Matern se je kot veteran vrnil v mesto *Tarvisium*, kjer si je kupil sarkofag, v katerem je bil kasneje pokopan. Med novimi napisi se pojavlja še en vojaški nagrobnik dveh bratov, veteranov legije *XV Apollinaris*. Omenjeno legijo je ustanovil že Gaj Julij Cezar, ko je potreboval močno vojsko za boje v Galiji, kasneje pa je z isto legijo svoje dosežke pri Akciju slavil Avgust. Med drugim se kot sedeža legije *XV Apollinaris* omenjata *Siscia* in *Emona*, vendar so najnovejše raziskave potrdile, da *Emona* ni bila legijski tabor.

Že tolikokrat izpostavljen pomen te serije bi lahko vedno znova poudarjali. Podatki, ki jih serija prinaša z vsakim zvezkom, nudijo pomembne informacije tako raziskovalcem rimskih napisov kakor tudi arheologom, zgodovinarjem in drugim raziskovalcem, ki se na kakršenkoli način ukvarjajo z rimskimi mesti in njim pripadajočim podeželjem. Z etimološkimi, topografskimi, arheološkimi, zgodovinskimi podatki poskušajo avtorji dopolniti dosedanje vedenje o posameznih rimskih mestih in podeželju, novi epigrafski spomeniki pa tako prispevajo dragocen delček k celoti.

Anja RAGOLIČ

Stephan Karl, Gabrielle Wrolli: *Der Alte Turm im Schloss Seggau zu Leibnitz. Historische Untersuchungen zum ältesten Bauteil der Burgenanlage Leibnitz in der Steiermark*. Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 55, Lit Verlag, Berlin, Münster, Wien, Zürich, London 2011. ISBN 978-3-643-50313-8. 352 str.

Salzburški nadškof Konrad I (1106–1147) zavzema v salzburški nadškofiji častno drugo mesto, takoj za ustanoviteljem sv. Rupertom. Za našo zgodovino je pomemben tudi zato, ker je posesti svoje nadškofije na vzhodu zavaroval s tremi utrdbami: v Brestanici, na Ptuj in v Lipnici/Leibnitz. Zadnji od trojice je posvečena monografija Stephana Karla in Gabrielle Wrolli.

Grad je zanimiv tudi zato, ker je ob njem 1218 nastala še graščina Seggau kot rezidenca sekavskih škofov. Tedanji salzburški nadško Eberhard II je namreč ustanovil novo sufragansko škofijo v Seckau na zgornjem Štajerskem, vendar je njen škof prebival v graščini pri Lipnici. Šele v 16. st. sta se oba graščinska skupka zlila v celoto.

Od konca 15. st. dalje je grad zbujal pozornost humanistov in starinoslovcev (kot se zdi, je bil prvi med njimi naš rojak Avguštin Tyfern) zaradi izjemnega števila antičnih spolij, rimskih nagrobnikov in spomenikov. Osrednji in najstarejši del gradu je bil kvadratni stolp z do 4 m debelimi zidovi. Njihova debelina je unikatna v širšem evropskem prostoru.

Stolp je glavni predmet obravnave obeh avtorjev. Vse do danes na gradu še ni bilo načrtnih arheoloških raziskav. Vsaj gradbena dela pri preurejanju gradu v zadnjih letih pa so vendarle bila tudi arheološko dokumentirana.